

Милутин Д. Живковић

Институт за српску културу Приштина/Лепосавић – Србија

e-mail: mzivkovickv@gmail.com

ИГУМАН МАНАСТИРА МИЛЕШЕВА НЕСТОР (ЛАЗАР) ТРКУЉА (1899–1941)*

***Апстракт:** Чланак прати животни и духовни пут Лазара Тркуље, од његовог школовања и замонашења у манастиру Раковица, преко рада у неколико парохија Дабробосанске епархије, до постављања на место игумана Милешева. Посебна пажња је посвећена каквоћи Несторовог управљања средњовековним храмом, као и расветљавању случаја његове ликвидације од стране комуниста у јесен 1941. године. Рад је писан на основу архивске грађе из Београда и Рима, те на периодици и одабраној научној литератури.*

***Кључне речи:** Нестор Тркуља, игуман, старешина, манастир, Милешева, Раковица, Дабро-босанска епархија, Миодраговић, Пријеполје, партизани*

Окупација Србије у Другом светском рату однела је велики број невиних живота. Кап у мору судбина које је запечатио братоубилачки сукоб, представља случај игумана манастира Милешева Нестора (Тркуље). Био је угледан духовник и вредан администратор неколико парохија у Босни током међуратног периода. Животни пут водио га је од родног ливанског краја, преко манастира Раковице и парохија Дабробосанске епархије, до задужбине краља Владислава Немањића у околини Пријеполја. Милешеви је брзо успео да врати сјај који она заслужује. У манастиру га је затекла капитулација Југославије и хаос који је за њом следио. Једна од његових првих жртава био је управо игуман Нестор. Комунисти су га, наиме, ликвидирали у јесен 1941. године. Тркуљине егзекуторе водио је револуционарни жар који је наступао стихијски и олако прелазило линију која је раздвајала недужне од кривих. Таквим односом према сложеним проблемима у Старом Расу, комунисти ће, уосталом, у првим месецима 1942. године и „запалити“ Полимље. Убиство игумана Нестора је из политичких разлога деценијама остало нерасветљено, па су сходно томе, површне оптужбе често пратиле помен његовог имена, иако се показало да је страдао невин.

Нестор Тркуља рођен је 28. јануара 1899. године у селу Црном Лугу код Ливна.¹ На крштењу је добио име Лазар. У родном месту завршио је основну школу,

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Архив Српске православне цркве (=АСПЦ), Архивске књиге, Персонална књига свештенства Краљевине СХС/Југославије, 244II, бр. 730, Нестор Тркуља; Професор Пузовић тврди да је Тркуља рођен 25. марта 1899. године. (Пузовић 2005, 496); Архимандрит Нектарије такође, у листу „Милешевац“ наводи да је његово родно место село Маринковци код Босанског Грахова, што не одговара истини. (Милешевац, 28.6.2004).

после чега је био чтец код свештеника Милана Билбије.² После Првог светског рата Тркуља одлучује да се посвети монашком животу. Стога одлази у манастир Раковицу код Београда, где похађа чувену монашку школу.

Школа је покренута 1905. године, али ратни сукоби 1914. године прекидају њен рад. Обновљена је фебруара 1921. године, када је примила првих 18 ђака. Марта наредне године њиховим стопама је кренуло још 20 ученика.³ За првог управника обновљене монашке школе постављен је архимандрит Мардарије (Ускоковић), старешина манастира Раковица и будући епископ Америчко-канадски.⁴ Почев од 18. децембра 1922. године на обе позиције га замењује архимандрит Платон (Јовановић), касније епископ Бањалучки. Он се задржао на месту управника до 1926. године, када је смењен због духовне недисциплине и „упропашћивања манастирске имовине“. После ове афере, школу преузима руски епископ Митрофан.⁵ Она се затим, 1932. године, сели у манастир Дечане.⁶

Иако нисмо успели да утврдимо када је Лазар Тркуља примљен у монашку школу, исту је завршио током 1924. године. Према подацима које је прикупио професор Предраг Пузовић, он се замонашио 11. фебруара исте године у манастиру Раковица. У персоналној књизи свештенства Краљевине СХС, међутим, као датум стоји 1923. година. Било како било, чин замонашења водио је архимандрит Платон, а Тркуља је добио монашко име Нестор.⁷

Његов духовни пут наставља се 28. марта 1924. године, када је од стране патријарха Димитрија рукоположен за јерођакон у Београду. Пошто је стављен на располагање Дабробосанској епархији, митрополит Петар (Зимоњић)⁸ га је, према овлашћењу патријарха Димитрија (с обзиром на то да је Нестор био клирик Београдско-карловачке епархије), 28. јула исте године произвео и у чин јеромонаха. То је урадио на

2 Према речима његовог унука господина Небојше Мајсторовића из Београда. Изјаву узео аутор дана 3. априла 2018. године.

3 Гласник Српске православне патријаршије (=Гласник), 16.2.1921; Гласник, 1.3.1922.

4 Кашић 1970, 56; Гласник, 1.1.1925.

5 Архив Југославије (=АЈ), фонд 69, Министарство вера Краљевине СХС (=МВ), кут(и)ја 179, ф(асцикла) Раковица, док. Духовном суду архиепископије Београдске, 30.12.1922, 1–2, 4; Пузовић 2011, 30.

6 Да би уписао монашку школу манастира Раковица, сваки ђак је морао: да буде православне вере; да буде млађи од 17 година; да има најмање четири разреда основе школе (или више); да буде доброг владања; да има препоруку архијереја, настојатеља манастира или парохије; да буде одан монашком позиву. Првенство су имали манастирски ђаци, поготово они са добрим слухом. Примљени ђаци су подучавани знању из следећих предмета: српски језик, земљопис, општа и национална историја, природне науке, математика и лепо писање. Ту су затим били црквени и обредни предмети. Генерално гледано, задатак школе је био да ученике „спреми за богоугодан монашки живот“, као и да им пружи најпотребнија упутства за „пастирску, административну и економску службу у манастирима“. Колико се овим циљевима придавало на значају од стране Српске православне цркве (СПЦ), говори нам податак да је завршним испитима знао да присуствује и сам патријарх. У школи је владала строга дисциплина. (Гласник, 1.10.1921; Гласник, 15.3.1922; Гласник, 1.5.1924; Пузовић 2011, 33).

7 АСПЦ, Архивске књиге, Персонална књига свештенства Краљевине СХС/Југославије, 244П, бр. 730, Нестор Тркуља; Пузовић 2005, 496.

8 Рођен у Босанском Грахову 1866. године као син војводе Богдана Зимоњића. Свршио је Богословију у Рељеву 1887. године, где је од 1893. до 1901. године био професор. Замонашио се 1895. године. За митрополита Захумско-херцеговачког је посвећен 1903, док митрополит Дабробосански постаје 1920. године. (Братство, септембар 1930).

свечаној литургији у Саборној цркви Рождества Пресвете Богородице у Сарајеву. Тркуља је истовремено рукоположен и за свештеника.⁹¹⁰

Зато га је после завршене монашке школе у Раковици, уместо мирног манастирског живота, чекао напоран, дугогодишњи парохијски рад. Половином 1924. године, тачније 27. јула, он је постављен за привременог администратора парохије Језерске, срез Јајце. Иста је имала 2.686 православних верника. Тркуља је у Језеро стигао са изричитим наређењем митрополита Петра да што пре заврши изградњу цркве у селу, која није ишла по плану. Порет тога, постао је вероучитељ у школама у Језеру и Мајдану.¹¹ Министарство вера је априла 1925. године коначно одобрило његово намештење, за које га је на годишњем нивоу плаћало 4.818 динара (на име „Личног дохотка на скупоћу“).¹²

Већ на почетку свог „пастирског“ рада у Језеру, јеромонах Нестор се суочио са првим проблемима. Котарски суд у Јајцу је, наиме, 1925. године отворио поступак против њега, а према члану 450 кривичног закона. Нисмо успели да утврдимо због чега је дошло до спора. О свему је убрзо обавештено Министарство вера које се за савет обратило Црквеном суду Дабробосанске епархије. Он није теретио Тркуљу ни по једној тачки оптужбе, па је поступак обустављен.¹³

Правне зачкољице нису одвратиле Тркуљу од задатка који му је поверио митрополит. Јуна 1926. године он је од Министарства вера тражио средства за доградњу цркве и звоника у Језеру и то у висини од 20.000 динара. Потраживања од државе правдао је тиме да црквена општина самостално није могла да прикупи потребна средства, нити да иста обезбеди од донација пошто је била сиромашна. Даље је писао да се црква налази на раскрсници друмова којим су ходили многи „странци“, па је, наводи, било срамотно да један сакрални објекат пред њиховим очима стоји незавршен. Свој допис министарству Тркуља је закључио мишљењем да се богомоља мора изградити и због тога што се Језеро налазило у доминантном муслиманском окружењу.¹⁴

Узимајући све наведено у обзир, Министарство вера је Тркуљи изашло у сусрет и за радове на цркви обезбедило 14.000 динара.¹⁵ Да то, ипак, није било довољно, говори нам нови апел за помоћ који је из Језера упућен у престоницу Краљевине СХС 20. априла 1927. године. Међутим, овога пута из Београда је уместо новца стигла депеша у којој је стајало да се потребама црквене општине не може изаћи у сусрет јер су буџетска средства „исцрпљена“.¹⁶ Нисмо успели да утврдимо да ли је и колико ова одлука

9 АСПЦ, Архивске књиге, Персонална књига свештенства Краљевине СХС/Југославије, 244II, бр. 730, Нестор Тркуља; Пузовић 2005, 496; Будући да СПЦ није располагала са довољним бројем јереја, њихова места су често попуњавали монаси, иако се патријарх Димитрије није у потпуности слагао са том праксом. (Гласник, 1.11.1924).

10 Гласник, 1.2.1925.

11 АЈ, фонд 69, МВ, кут. 210, к(ошуљица) Нестор Тркуља, док. Одлука епархијског суда у Сарајеву, бр. 1123/24, 1; АСПЦ, Архивске књиге, Персонална књига свештенства Краљевине СХС/Југославије, 244II, бр. 730, Нестор Тркуља; Гласник, 1.1.1926.

12 АЈ, фонд 69, МВ, кут. 210, к. Нестор Тркуља, корица, 5, 7.

13 Исто, кут. 179, ф. Оптужбе кривице и казне свештенства Босне и Херцеговине, к. „Г“, 1 и полеђина.

14 Исто, кут. 75, к. Парохија Језеро, док. Молба Нестора Тркуље за помоћ довршетку радова на цркви (16.6.1926), 1.

15 Исто, полеђина.

16 Исто, док. Молба Нестора Тркуље за помоћ довршетку радова на цркви (20.4.1927), 1; Исто, док. Одговор Министарства вера бр. 5793 (22.8.1927), 1.

деловала дестимулишуће на младог монаха, као и да ли је црква довршена за време његовог боравка у Језеру.

Тркуља се на месту сеоског пароха задржао све до октобра 1928. године. Тада је одлуком митрополита Петра постао привременни администратор суседне Пљевљске парохије. Она је истовремено проширена и преименована у Шиповску, по месту у којој су премештена седишта свештеника и Одбора црквене општине.¹⁷ Само пар месеци касније дошло је до нове рокаде свештенства, у којој се поново нашао и јеромонах Нестор. Њега је поглавар Дабробосанске епархије овога пута преместио по „потреби службе“ у парохију Врбичку, срез Ливно. Тамо је прво 4. априла 1929. године постављен за привременог, а крајем јуна и за сталног администратора. Тако се Тркуља после дуго времена нашао недалеко од родног Црног Луга, који се налазио нешто северо-западније од Врбице.¹⁸

Да је констатација из горњег дела текста о тежини свештеничког позива била тачна, говори нам још једна, четврта одлука о премештају Тркуље на нову дужност. Сада је био послат на исток, за администратора парохије Бусовачке, центра истоимене општине у Фојничком срезу. Тамо је 30. априла 1931. године заменио руског свештеника Григорија Прекраснова.¹⁹ Тркуљин боравак у Бусовачи је битан јер на основу тога што је поново послат у средину са бројним становништвом друге, исламске вере, и са несређеним црквеним објектима (овде уредио црквену порту и гробље), можемо рећи да је митрополит Петар ценио његове администраторске способности.²⁰ Томе у прилог говори и чињеница да је Тркуља током прве половине 1932. године, добио на „узгредно послуживање“ и парохију Биљешеву у Зеничком срезу.²¹

У међувремену дошло је до крупних промена унутар СПЦ. Под покровитељством патријарха Варнаве (Росића) крајем 1931. године је донет нови Устав, који је ступио на снагу фебрура наредне године. Неке од његових одредби су се директно тичале Дабробосанске митрополије. Она је проширена на рачун Рашко-призренске и Пећке епископије, тако што су Нововарошки, Пријепољски, Пљеваљски и Прибојски срез потпали под њену јурисдикцију. Велике светиње српског народа попут манастира Милешева, Св. Тројица код Пљеваља и Бање код Прибоја, постале су тако део Дабробосанске епархије.²²

Промене које је донео Устав СПЦ изискивале су и промене на нивоу митрополије. Крајем 1932. године основан је Епархијски савет на челу са митрополитом Петром. Један од његових чланова био је и угледни архимандрит манастира Св. Тројица Серафим (Царић). Он је испред епархијског монаштва кооптиран и у Управни одбор, док му је за заменика одређен јеромонах Нестор.²³ Поред тога, Тркуља је учествовао и у раду Збора свештенства епархије Дабробосанске, који је био одржан у Сарајеву априла

17 Гласник, 15.7.1929.

18 АСПЦ, Архивске књиге, Персонална књига свештенства Краљевине СХС/Југославије, 244Ц, бр. 730, Нестор Тркуља; Гласник, 1.9.1929.

19 Гласник, 1.8.1931.

20 Пузовић 2005, 496.

21 У јуну је парохију преузео свештеник Василије Зечевић. (Гласник, 22.5.1932; Гласник, 6.8.1932).

22 За поменуте срезове, осим Пљеваљског, формирано је Архијерејско намесништво у Пријепољу на челу са протојерејом Данилом Шиљком. (Гласник, 15.2.1932; Гласник, 15.4.1932; Гласник, 26.11.1932; Братство, јули-август 1932).

23 Гласник, 19.1.1933.

1934. године.²⁴ Затим је његов дугогодишњи предани духовни рад био награђен намештењем за старешину манастира Милешева.²⁵

Ова средњовековна богомоља је у то време просто чезнула за једним одговорним и способним старешином. Годинама уназад њоме се није управљало ваљано, па су економија манастира и његове грађевине пропадале. О свему томе нам јасно говори архивска грађа. Године 1920. тадашњи игуман Јелисеј кажњен је од стране Духовног суда у Призрену, јер је злоупотребавао свој положај на многе начине.²⁶ Неколико година касније, тачније 1928, до рашко-призренског епископа Михаила стигле су тешке оптужбе на новог старешину јеромонаха Мелентија (Медојевића). У извештају инспекције послате у овај древни храм стоји да је настојатељ, иначе нешколована особа стара 78 година, „често у пијаном стању“, да „такав дочекује посетиоце“, да је богомоља „запуштена, а предмети у неред“, те да је манастирски конак претворен у сеоску кафану. Епископу Михаилу се саветовало да на Мелентијево место постави „млађе, културније и способније лице“.²⁷ Видно озлојеђен нападима, Мелентије је у одговору надлежнима одбацио оптужбе. Додао је, међутим, неколико својих које су се тицале бивших управитеља Милешева. Он се жалио да је због њиховог „хрђавог живота“ сав уштеђен новац морао дати на разне стране одлуком Првостепеног суда, као и да је у манастир стигао тако што је његов „претходник проводећи блуд са служавком добио дете“.²⁸

Августа 1930. године услед редовне канонске визитације Полимља, нови рашко-призренски епископ Срефим је, између осталог, посетио и Милешева, покушавајући да реши проблеме. Стога је рукоположио у чин јеромонаха Николаја (Чернакуна),²⁹ који од 3. јануара 1931. године преузима управу над манастиром као привремени старешина.³⁰ Иако се ситуација почела поправљати, јеромонах Николај је почетком 1932. године премештен за сабрата манастира Девича, док је на његово место дошао јеромонах Платон (Бондар).³¹ Лоше владање и честе промене старешина условиле су да Милешева буде у прилично незавидном положају. Очевици су 1935. године писали да је храм „са економијом био у жалосном стању“, да су „конаци

24 Гласник, 17.5.1934.

25 Манастир је настао у првој половини 13. века, као задужбина краља Владислава. Прво разарање је доживео већ 1459. године после пада Смедерева под власт Османлија. У њему су се до 1594. године налазиле мошти Св. Саве. Велико страдање богомоља доживљава 1688. године у време Бечког рата. Милешева је поново опљачкана и 1735, да би коначно била спаљена 1782. године. У наредних неколико деценија манастир је био запуштен, као и многи други широм Старог Раса (Сопоћани, Бања, Куманица, Ђурђеви Ступови и др). У периоду 1963–1868. Милешева је обновљена услед великог залагања локалних Срба, али и српске и руске владе. (Терзић 2013, 113–114; Политика, 23.5.1935).

26 АЈ, фонд 69, МВ, кут. 138, к. Милешева, док. Духовном суду у Призрену, 1.

27 Исто, док. Жалба на лоше понашање игумана Милешева, 1.

28 Исто, док. Одговор јеромонаха Мелентија, 1–2; Да је духовност тих дана у Полимљу била у извесној кризи, говори нам и случај старешине манастира Бања. Епископ Михаило је наимае, 1928. године казнио јеромонаха Данила (Зивгаревића). Пошто исти није поправио своје држање, „по казни“ је 1931. године премештен за сабрата манастира Девича у срезу Дреничком. (Гласник, за 1.2.1929; Гласник, за 1.1.1932).

29 Руски емигрант, по занимању официр царске војске, који је 1921. године дошао у Краљевину СХС. (Архив Србије у Железнику (=АС), Г-2, Комесаријат за избеглице (=КИ), кут. 24, р. 32/1942, 1).

30 Гласник, 15.9.1930; Гласник, 1.2.1931; Гласник, 1.1.1932.

31 Гласник, 3.12.1932; Нисмо успели да утврдимо да ли је Платон преузео и старање над манастиром.

оронули...воћњаци запуштени и пропали, ливаде у корову, сточни фонд осиромашен“, као и да се „у цркви и на фрескама појавила влага“.³²

Дигресија коју смо направили служи да укаже на стање у којем се Милешева налазила када је за старешину манастира дошао јеромонах Нестор, те на проблеме и изазове са којима се суочио. Намештење се догодило најкасније до 22. маја 1935. године. Наиме, тада је као „привремени настојатељ манастира Милешева“ Тркуља преузео и опслуживање парохије Милешевске. То нам указује да је раније постао управитељ манастира. Пар дана касније митрополит Петар га је одликовао и правом ношења црвеног појаса.³³

Две ствари су условиле Тркуљино постављење. Прва је лоше стање у коме се манастир налазио у време 700-годишњице смрти Св. Саве, јубилеја који је СПЦ желела да свечано обележи баш у месту где је некада почивао.³⁴ Друга је молба бившег југословенског народног посланика и будућег сенатора Сретена Вукосављевића из Пријепоља, упућена Светом Архијерејском Синоду, да се у Милешеву, „националну заједничку катедралу“, пошље ваљана особа која би достојно репрезентовала српску цркву.³⁵

„Светосавка година“ донела је јеромонаху Нестору пуно посла, поготово када је обзнањено да ће централна прослава бити одржана у Милешеви на Спасовдан 6. јуна 1935. године. Њој је требало да присуствује високи клир СПЦ, предвођен патријархом Варнавом. У циљу што боље организације „програма ове грандиозне религиозне манифестације српског, православног народа“, формиран је Одбор за припреме при самом манастиру. Његов рад помагали су Одбори за прославу Светосавке године у Сарајеву и Пријепољу. Они су, према речима самог Тркуље, обилатом подршком омогућили брзо оспособљавање храма за потребе прославе, па је Милешева била у могућности да „достојно дочека високе госте и посетиоце“.³⁶

Шестог јуна 1935. године Тркуља је имао ту част да у манастиру угости неколико црквених великодостојника и истакнутих представника државе, као и хиљаде верника који су дошли из свих крајева Југославије. Прослави и свечаној литургији присуствовали су, између осталих: патријарх Варнава у пратњи шест епископа (охридско-битољски Николај, нишки Јован, тимочки Емилијан, сремски Сава, дабробосански Петар, викарни Сава Трлајић) и многобројног свештенства, затим зетски бан Мујо Сочица, министар просвете Стева Ћирић, четворица сенатора предвођена Савом Љубибратићем и десеторица народних посланика на челу са бившим министром др Војиславом Јанићем. Цео догађај увеличао је хор певачког друшва „Слога“ из Сарајева. По окончању службе у манастирском конаку је приређен свечани ручак за 60 виђенијих званица, после којег је уследило „велико народно весеље“.

Народна скупштина је притом богомољи поклонила 15.000, а Сенат још хиљаду динара. Патријарх Варнава је Милешеву даровао скупоченим златним крстом, а свештеничка задруга из Београда златним Јеванђељем. На овим вредним даровима, као и на успешно протеклој манифестацији, јеромонах Нестор је испред братства манастира, а преко „Гласника Српске православне патријаршије“ 22. маја 1935. године, захвалио

32 Милешевац, 28.6.2004.

33 Гласник, 22.5.1935.

34 Поред тога обележавана је годишњица настанка манастира, као и три лична јубилеја патријарха Варнаве (30 година од замонашења, 25 година од епископске хиротоније и 5 година патријарховања). Пилиповић 2013, 134, 136; Гласник, 27.1.1935.

35 Милешевац, 28.6.2004; Политика, 23.5.1935.

36 Гласник, 22.5.1935; Гласник, 25.7.1935; Као посебно агилног у пружању помоћи „Политика“ је издвојила пријепољског трговца Михаила Досковића (Политика, 23.5.1935; Политика, 5.6.1935).

партијарху и другим црквеним великодостојницима, те југословенској Влади, Сенату и Народној скупштини.³⁷

Да прослава светосавког јубилеја није оставила позитиван утисак само на братство Милешење, говоре нам поступци митрополита Петра. Он је већ 6. августа 1935. године (Преображење) поново боравио у задужбини краља Владислава. Разлог његовог доласка било је посвећење звона које је непосредног пред смрт храму поклонио краљ Александар. Литургија је почела рано ујутру, а чинодејствовао је пред великим бројем људи митрополит Петар уз асистенцију Нестора Тркуље. Потоњи је том приликом „произведен у чин игумана“, поставши тако стални старешина манастира Милешење.³⁸

Био је ово додатни подстицај агилном Тркуљи да се још више посвети уздицању повереног му храма. Прво је уредио црквено имање, не бојећи се да уђе и у оштре сукобе са локалним сељацима око земље. Затим је засадио велики воћњак, од чијих се плодова пекла ракија „Милешевка“. Истовремено је обновљен сточни фонд, а поред рогате марве и живине, запаћени су и паунови. Милешења је захваљујући томе убрзо „процветала“, па је управа манастира за разне послове могла дневно да ангажује до 30 плаћених радника. Такође, игуман Нестор је у манастиру основао ђачку трпезу за сиромашне ученике и покренуо часове веронауке за децу. Формирао је и библиотеку, а коначно опремио луксузним намештајем. Манастирску имовину чинили су и по једна писаћа машина и радио апарат.³⁹

Милешења је тако постала привлачно духовно одредиште. На пример, августа 1938. године у манастиру је уз дозволу епархијских власти организован својеврсни теолошки семинар, којем су присуствовали делегати српско-православних верских, културно-просветних и хуманих друштава и установа из целе земље.⁴⁰ Тркуља је годину дана касније у Милешењи још једном дочекао митрополита Петра, док је био у посети Нововарошком срезу. Пре него што се преко Пријепоља вратио у Сарајево он је „прегледао“ манастир. Изгледа да је био задовољан пошто је у годишњем извештају послатом Светом Архијерејском Синоду навео да нема замерки на пастирски рад монаштва под Тркуљином јурисдикцијом.⁴¹

Међуратна каријера Нестора Тркуље крунисана је септембра 1940. године, када је имао прилику да угости још једног поглавара СПЦ. Радило се, наимае, о партијарху Гаврилу (Дожићу). Он је 15. септембра у пратњи митрополита Петра и зетског бана Божидара Крстића боравио у Прибоју, где је освештао саборну цркву пред 10.000 људи. Истог дана је у друштву са начелником Милешевског среза Митровићем и председником општине Миланом Крповићем, обишао и Милешеву. Патријарх Гаврило и његова свита су преспавали у коначима храма, пре него што су наредног дана наставили према Пљевљима.⁴²

Неколико месеци касније Југославија постаје једно од бојишта Другог светског рата. После краткотрајног сукоба са Силама осовине априла 1941. године, њена војска је поражена, а територија распарчана између Немачке, Италије и њихових савезница. Користећи „пукотине“ у интересним сферама Берлина и Рима, почетком маја своју власт

37 Гласник, 19.6.1935; Гласник, 25.7.1935; Политика, 5.6.1935; Политика, 6.6.1935; Политика, 7.6.1935.

38 Гласник, 15.8.1935.

39 АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 32/1942, 1; Милешевац, 2001; Милешевац, 28.6.2004.

40 Гласник, 26.3.1939.

41 Гласник, 5.8.1939; Гласник, 15.12.1940.

42 Гласник, 15.11.1940; Политика, 16.9.1940.

у Полимље шири Независна држава Хрватска (НДХ).⁴³ Усташки режим ће се на овом простору (Прибој, Пријепоље, Нова Варош и Сјеница) задржати све до септембра 1941. године, вршећи притом велико насиље над српским становништвом.⁴⁴

Имајући то у виду, можемо разумети зашто су Срби поздравили долазак италијанске окупаторске војске током првих дана септембра 1941. године. Јединице дивизије „Пустерија/Pusteria“ умарширале су, између осталог, 4. септембра и у Пријепоље. Ту је потом била смештена команда 7. пука на челу са пуковником Фратијем (Frati), који је био и командант вароши.⁴⁵ Неколико истакнутих представника Срба из пријепољског краја јевно је поздравило долазак окупаторских снага. Они су са собом имали по једну италијанску и југословенску заставу. Међу њима су били: Сретен Вукосављевић, адвокат Милисав Анђелић, директор гимназије Драгиша Боричић, прота Данило Шиљак и игуман Нестор.⁴⁶

Манастир Милешева и његово братство проживели су релативно мирно владавину усташког режима. Поред игумана Нестора у храму су се тада налазили и: јеромонах Николај Чернакун (кога је Труља вратио у манастир 1935), јеромонах Алексеј (Ненадић) из Грковаца код Босанског Грахова, момак Никола Давидовић из околине Ливна и куvariца Јованка Бођевић из Мркоњић Града.⁴⁷ Њихов мир ће убрзо прекинути идеолошки грађански рат који се разбуктао на овим просторима.

После уласка Италијана у Нову Варош 4. септембра 1941. године, група од 30 устаника се повукла на Златар и тамо формирала герилску јединицу. Из тзв. Златарске партизанске чете су се издвојили борци пореклом из Милешевског среза, да би под командом адвокатског приправника Велибора Љујића у родном крају формирали партизански одред.⁴⁸ Тај посао изискивао је опсежне припреме. Одмах се, између осталог, поставило питање набавке писаће машине за штаб јединице. Узимање оне која је припадала манастиру Милешеви изгледало је много лашке од набавке једне из вароши.

Група од седам партизана која је у ту сврху 26. септембра кренула према храму, сукобила се, међутим, са окупаторским војницима, који су у Пријепоље преносили намирнице из околних села. Током окршаја који се одиграо у атару села Косатице,

43 Живковић 2018, 32–53.

44 Какав је однос НДХ имала према старорашким Србима речито нам говоре сведочанства савременика. Свештеник Сретен С. Грујичић, парох сељански, присећао се 1942. године да су „прогони од стране Хрвата“ вршени у виду „затварања, убијања, сумљичења, отмице ствари, скидању одела и обуће са грађана на сред улице“, посебно српских шајкача и опанака (денационализација), као и безразложно „претресање станова у свако доба и ноћи“. Грујичић закључује да је такво стање убрзо „постало неиздрживо и да нико није био ниједног момента сигуран у свој живот“. Слична ситуација као у Пријепољу, била је и у Прибоју и Сјеници, одакле српске избеглице стижу чак до Куршумлије. (АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 31/1942, 3; Исто, р. 37/1942, 1–2; Исто, кут. 3, ф. Преписка о стању и приликама на Косову и Метохији, Санџаку и Црној Гори, 2; Гласник, 15.12.1940).

45 Војни архив Србије (=ВА), НДХ, кут. 85, ф. 1, док. 3, 6; Исто, кут. 61, ф. 17, док. 23, 2; Archivio dell'Ufficio storico dello Stato maggiore dell'Esercito (=AUSSME), 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus(ta) N–3/561, Dal comando 7. alpine al comando divisione, 12. settembre 1941, ore 9:00, 1; Ibid, Dal comando divisione Pusteria al comando XIV corpo armata, 12. settembre 1941 – ore 19:00, 1.

46 АС, Безбедносно информативна агенција (=БИА), збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Изјаве и саслушања, 459, 469; Зејак 1998, 28; Одмах за њима, пуковника Фратија посетио је и угледни шеријатски судија Мурад Шећерагић, који се тамо заједно са Вукосављевићем zaloжио за поправљање лоших односа између хришћана и муслимана. (Дацић 2013, 33).

47 АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 32/1942, 1.

48 Матовић 1989, 66–67; Ћуковић 1964, 141.

комунисти су тешко ранили двојицу, а лакше шесторицу војника 7. пука дивизије „Пустерија“.⁴⁹ Италијани су истог дана послали веће трупе на терен, ухапсили сво становништво поменутог села без обзира на вероисповест и потерели га у Милешеву. Тамо су после саслушања ухапсили шесторицу људи, од којих су двојицу касније стрељали у Пљевљима.⁵⁰

Одмазда окупатора није одвратила партизане од зацртаног циља. Већ 27. септембра они су се обрели у манастиру. Водио их је истакнути револуционар Љубиша Миодраговић, секретар Месног комитета (МК) за Пријепоље и члан Обласног комитета Комунистичке партије Југославије (КПЈ) за Санцак.⁵¹ Они су игуману Нестору, који иначе није гајио пуно симпатија према комунистима, опљачкали писаћу машину и радио апарат. Притом му је Миодраговић обећао да ће му их касније вратити, али и да ће га стрељати ако буде причао да су партизани оскрнавили манастир, отели новац и слично. Нестору је забрањено и да одржава контакте са Италијанима, будући да је 21. септембра на литургију у манастирској цркви примио пуковника Фратија. Дозвољено му је, ипак, да истом пријави отуђење манастирске имовине.⁵²

Љубиша Миодраговић се, затим, са неколико сабораца упутио из Милешеве у оближње село Седобро. Тамо је одржао неколико разговора, као и у Дренови и Косатици. Заноћио је заједно са супругом Ђином Врбицом у кући Бојовића у Седобру. Ујутру, 28. септембра 1941. године, између 5 и 6 часова, Италијани су опколили Миодраговића. Током краткотрајног пушкарања он је погинуо са још два лица из породице Бојовића, док је његова жена иако трудна, успела да побегне. Куће Бојовића су притом опљачкане и спаљене. Окупаторске снаге су затим покупиле 92 сељака из Седобра и околних села и сместиле их у затвор у Пријепољу.⁵³

Погибија кључног човека КПЈ у Милешевском срезу изазвала је шок међу партизанима. Сплетом протеклих догађаја и јаког идеолошког наноса, кривица је пала на игумана Нестора. Командант Милешевске партизанске чете, формиране 10. октобра 1941. године, Велибор Љујић (син свештеника Јеврема Љујића) је наредио његову ликвидацију и са групом бораца 27. октобра кренуо према Милешеву. После целоноћног марша група од 35 партизана упала је у манастир рано ујутру. Љујић је, затим, наменски одабрао тројицу партизана који нису били родом из пријепољског краја, те их послао да заробе Нестора. Међу њима се налазио и Хилмија Хасанагић (касније командант Прибојске партизанске чете), који је у својим мемоарима оставио сведочанство о овом

49 AUSSME, 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus. N–3/561, Dal Comando divisione alpine Pusteria al Comando XIV corpo armata, Nr. 171, 26. settembre 1941, ore 18:00, 1; Ibid, Bollettino informazioni nr. 64 dalle ore 0 alle ore 24 del giorno 26. settembre 1941, 1.

50 Ђуковић 1964, 142.

51 Рођен у месту Сељанима код Пријепоља 1913. године, у породици Миленка Миодраговића учитеља и истакнутог националног радника у пријепољском крају. Миодраговић се револуционарно калио током међуратног периода широм Југославије, али и у иностранству. Партијски задаци водили су га преко Сарајева, Загреба, Љубљане и Београда, све до Беча и Братиславе. Студирао је на Загребачком свеучилишту. До рата се оженио Ђином Врбицом. Кум му је био комуниста Мирко Ђуковић. (Бојовић 1991, 9, 13).

52 AUSSME, 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus. N–3/656, Bollettino informazioni nr. 69 dalle ore 0 alle ore 24 del giorno 1. ottobre 1941, 1; АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 32/1942, 1; Милешевац, 28.6.2004; Ђуковић 1964, 142.

53 AUSSME, 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus. N–3/561, Bollettino informazioni nr. 64 dalle ore 0 alle ore 24 del giorno 28. settembre 1941, 1; АС, БИА, збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Изјаве и саслушања, 353–354, 405; АЈ, фонд 110, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача (=ДКРЗ), кут. 825, 691; Бојовић 1991, 206–208, 217.

догађају. Он се после рата присећао да су Нестора партизани извукли из кревета и одвели га у оближњу шуму.

У атару села Косатице, на месту Велика Равна (2–3 км од манастира) формиран је преки суд. Он је милешевског игумана осудио на смрт под образложењем да је био сарадник Немаца, усташа и Италијана, као и да је Миодраговића проказао окупатору. Хасанагић, међутим, пише да је Нестор одбацио све оптужбе. Онда је нудио „сарадњу и новац“ како би спасао живот, али је, наводно, наишао на јединствен одговор: „вреднија је нама освета друга Љубише“. Пошто је изведен пред стрелачки строј са повезом на очима, он је последњи пут замолио партизана да га поштеде. Уместо одговора уследило је плотун. Неко од егзекутора је затим испалио и додатни хитац у потиљак Тркуљи. Одмах за пуцњима огласила су се манастирска звона на узбуну, па су се партизани у страху од доласка Италијана разбежали, бацивши игуманов леш у једну јаругу. Неколико дана касније, тачније 4. новембра, Несторове остатке пронашли су локални сељаци и пренели их у манастир, где су сахрањени са јужне стране цркве.⁵⁴

Смрт Нестора Тркуље није означила крај невољама братства Милешеве. Већ 28. октобра из манастира је у Пријеполје побегао монах Николај, иако су комунисти у намери да га ликвидирају опколили манастир. Он се тамо задржао све до половине фебруара 1942. године, када на овај простор долазе јединице генерала Милана Недића и потискују снаге КПЈ.⁵⁵ Управу над храмом преузео је јеромонах Алексеј, који је, такође, у пар наврата морао да се суочава са насилним упадом партизана. Они су односили храну и друге ситне потрештине, али је „црква остала недирнута“.⁵⁶

Био је ово тек почетак страдања свештенства СПЦ на подручју Старог Раса. Приликом битке за Пљевља 1. децембра 1941. године комунисти су убили 66-годишњег архимандрита Серафима, старешину манастира Св. Тројице. Прота Данило Шиљак је нестало. На разне начине су до краја рата живот изгубила и још тројица свештеника из прибојског и чак седморица из пљеваљског краја.⁵⁷ Сви они који су страдали од руку комуниста нашли су своје место на изложби „Црна Гора под петокраком звездом“, пропагандној поставци која је била изложена у школи „Цар Урош“ у Београду (Краља Милутин 12) средином 1944. године. Међу њима је био и игуман Нестор.⁵⁸

54 AUSSME, 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus. N–3/656, Bollettino informazioni nr. 105 dalle ore 0 alle ore 24 del giorno 6. novembre 1941, 1; АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 32/1942, 1–2; Милешевац, 28. 6. 2004; Хасанагић 1962, 76–78; Џомић 2003, 120–121; Игуман Нестор је тако доживео сличну судбину као и један од његових претходника, Гедеон (Марић), кога су аустро-угарске власти 1916. године интернирале у логот Нежидер где је преминуо. (Милешевац, јануар 2005).

55 У питању су биле жандармеријске јединице српске колаборационе Владе и при њој легализоване снаге четника Драгољуба Михаиловића. Њихови делови на челу са капетаном Лазаром Јањићем стационирали су се баш у Милешеву 14. фебруара 1942. године. (Краков 2012, 98).

56 АС, Г-2, КИ, кут. 24, р. 32/1942, 2; Алексеј Ненадић је као и Тркуља завршио монашку школу у манастиру Раковица. Замонашен је априла 1934. године у Св. Тројици, а већ фебруара 1935. године добија чин јеромонаха. Маја 1941. године је премештен у Милешеву. Игуман је званично постао 1954. године и на том месту се налазио све до 1969. године. Умро је пет година касније и сахрањен је у порти храма. (Пузовић 2005, 427–428).

57 Петровић 2013, 171–172.

58 Српски народ, 29.7.1944; Убијање свештенства и монаштва СПЦ од стране партизана није било ограничено само на Стари Рас. О томе нам говоре ликвидације: архимандрита Никодима (Јањушевића) старешине Жупе код Никшића, јеромонаха Митрофана (Рачкова) из Беочина, јеромонаха Сергија Михаиловића из Калинића, јеромонаха Теофана (Бејатовића) из Гатачког среза, јеромонаха Варнаве (Бућена), профосера Цетињске богословије, протe Сергија Урукала из

После ослобођења Србије и доласка комунистичког режима на власт, о Тркулиној трагичној судбини мало се говорило. Оптужбе које су га одвеле на стратиште биле су, ипак, „зацементиране“ са неколико нових. Још у току рата појавила се прича да је МК КПЈ за Пријепоље октобра 1941. године имао податке да игуман Нестор ради на организацији четника, а по дојави секретара Милутина Дивца. Затим је ликвидација милешевског игумана описана у једној партизанској песми из 1942. године, чији је аутор био народни херој Душан Томашевић. У њој се Тркуља ословљава „дрним игуманом“ и „шпијуном“ одговорним за Миодраговићеву смрт.⁵⁹

На Несторову додатну кривицу утицали су и догађаји који су се одиграли после његове смрти. На пример, војвода Коста Тркуља, његов рођак, био је истакнути четнички командант у околини Босанског Грахова. У манастиру Милешеви се, такође, прво налазио штаб капетана Лазара Јањића, а онда и капетана Николе Кијановића заповедника четничке Милешевске бригаде. Средином 1942. године у храму је боравио и генерал Михаиловић, путујући за Црну Гору. Све ово је оснажило приче о Несторовој наводној повезаности са четницима.⁶⁰

Међутим, како је одмицало време од његове ликвидације, а чврстих доказа није било, тако поједини аутори заузимају дистанцу према овом случају. Народни херој Данило Јауковић је после рата укратко записао да је Тркуља пријавио Миодраговића, али је тај податак изоставио из своје магистарске тезе.⁶¹ Главни хроничар дешавања у Старом Расу током окупације, комуниста Мирко Ђуковић, пише само да се „посумљало“ како је Тркуља проказао истакнутог члана КПЈ. Такође, сведок стрељања Војин Бојовић, рођак Бојовића који су погинули са Миодраговићем, пише о наводној кривици игумана Нестора позивајући се једино на поменутог Јауковића.⁶²

Било је и оних чији револуционарни жар током година није престао да гори. Хилмија Хасанагић је у својим мемоарима објављеним 1962. године једно поглавље насловио „Обрачун са издајником“. Њега завршава реченицом: „тако је прекинута заједница његова (Несторова, М.Ж.) прљава издајничка работа“.⁶³ Оваква искључивост са једне и намерна незаинтересованост са друге стране, онемогућавале су било какве помаке у расветљавању погибје милешевског игумана све до 80-тих година. На удар су притом дошли припадници СПЦ који су се интересовали за његову судбину.⁶⁴

После свега наведеног, поставља се једноставно питање: Да ли је Нестор Тркуља пријавио окупатору локацију Љубише Миодраговића или не? Одговор можемо наћи у архивској грађи италијанске провинцијације. У једном документу администрације дивизије „Пустерија“ може се прочитати да је игуман Нестор заиста пријавио крађу писаће машине и радио апарата окупаторским властима. То је, међутим,

Сплита, проте Константина Крстановића из Шибеника, проте Павла Лукића из Свијалнца итд. (Гласник Српског историјско-културног друштва 'Његош', бр. 3, 1959; Исто, бр. 33, 1974).

59 Бојовић 1991, 206; Џомић 2003, 119, 121.

60 Гласник Српског историјско-културног друштва „Његош“, бр. 12, 1963; Исто, бр. 8, 1961; Краков 2012, 101.

61 Џомић 2003, 118–119.

62 Ђуковић 1964, 143; Бојовић 1991, 205.

63 Хасанагић 1962, 76, 78.

64 Године 1953. епископ будимљанско-полимски Макарије имао је великих проблема са властима зато што је желео да постави плочу са текстом Символа вере на Тркуљин гроб. Истрпео је и неколико напада локалне и државне штампе због тога. Цео случај испратили су и органи државне безбедности у Пријепољу. Тек 1991. године подигнута је спомен плоча убијеном милешевском игуману. (АС, БИА, збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Изјаве и саслушања, 428; Пузовић 2013, 150; Милешевац, 2001).

урадио тек 30. септембра 1941. године, значи два дана после Миодраговићеве погибије. Пошто је овај сахрањен 29. септембра у Седобру, недалеко од манастира, могуће је да је Тркуља и чуо за његову смрт. Било како било, он у пријави није навео ни имена особа које су га опљачкале, ни правац њиховог кретања, нити је поменуо да су оскрнавили манастир (као што је партизански командант захтевао).⁶⁵ Из унутрашњости манастирских зидина, такође, тешко да је могао знати тачну одају у којој се налазила Миодраговићева група, као што су то знали Италијани.

И оптужбе против игумана Нестора за сарадњу са окупатором немају јако упориште. Он јесте био у групи која је септембра 1941. године дочекала италијанску војску у Пријепољу, али је организатор тог скупа био Сретен Вукосављевић, послератни министар у југословенској влади. Тркуља је, даље, примио пуковника Фратија на службу у Милешеви 21. септембра (што је вероватно сачувало живот сељацима из Седобра и Косатице после партизанског напада на Италијане), али се и Мурад Шећерагић у друштву са Сретеном Вукосављевићем, пре тога видео са италијанским официром. То га, међутим, није омело да дође на високе партијске функције још за време рата. О томе одакле је произашла оптужба за сарадњу Нестора и четника већ смо писали.⁶⁶

Ко је, на крају, био посредни виновник Миодраговићеве смрти? Према документацији југословенске државне безбедности, његову локацију је окупатору дојавио извесни Саит Халиловић из Косатице. Узрок томе била је свађа око оружја којим су локални муслимани били наоружани од стране НДХ. Халиловић, наиме, није желео да га преда партизанима, као што му је то наредио Миодраговић. Да не би сносио последице, он је цео случај пријавио Италијанима. ДКРЗ је 1946. године против Халиловића због тога подигла оптужницу суду у Новом Пазару.⁶⁷ Очевидац Радован Пусулић из Седобра, апострофира још једног кривца – Арслана Барјактаревевића, чија је ликвидација опевана у поменутој Томашевићевој ратној песми. И партизанка Мила Бековић пишући о судбини Ђине Врбице, каже да је Миодраговића „проказао неки сељак из села у коме су зановили“. Зашто, ипак, Војин Бојовић, први опуномоћеник ОЗН-е у ослобођеном Пријепољу, није подробније испитао цео случај и расветлио судбину свог команданта и својих рођака, остаје енигма за нека будућа истраживања.⁶⁸

Са урушавањем комунистичког режима у Југославији и попуштањем идеолошких стега, почеле су да се појављују нове вести о смрти игумана Нестора. Оне су додатно потврдиле његову невиност. Војин Бојовић је наиме, 1991. године признао да је освета над игуманом Нестором била „исхитрена“, „да није било опипљивих доказа да је игуман шпијун“, као и да он „нема никакве везе“ са ликвидацијом Миодраговића.⁶⁹ Почетком 80-тих проговорио је и командант партизанске групе која је стрелаља

65 AUSSME, 5. divisione Alpina „Pusteria“, bus. N–3/656, Bollettino informazioni nr. 69 dalle ore 0 alle ore 24 del giorno 1. ottobre 1941, 1.

66 Нестор Тркуља је одлуком Светог Архијерејског Синода СПЦ 2004. године проглашен за свештеномученика и уврштен међу 28 духовника Дабробосанске епархије који су изгубили живот у Другом светском рату. Међу њима су митрополит Петар и архимандрит Серафим Царић. Вађењу, омивању и опремању Тркуљиних остатака присуствовали су 2004. године у Милешеви митрополит Николај (Мрђа) и епископ Филарет. Данас се њивот са моштима игумана Нестора налази у манастиру Милешева, а честице у: цркви Св. Илије у Црном Лугу, манастиру Раковица, манастиру Богородице Тројеручице код Београда итд.

67 АС, БИА, збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Изјаве и саслушања, 353–354; АЈ, фонд 110, ДКРЗ, кут. 825, 691.

68 Џомић 2003, 120; Бојовић 1991, 212–213, 218.

69 Бојовић 1991, 206.

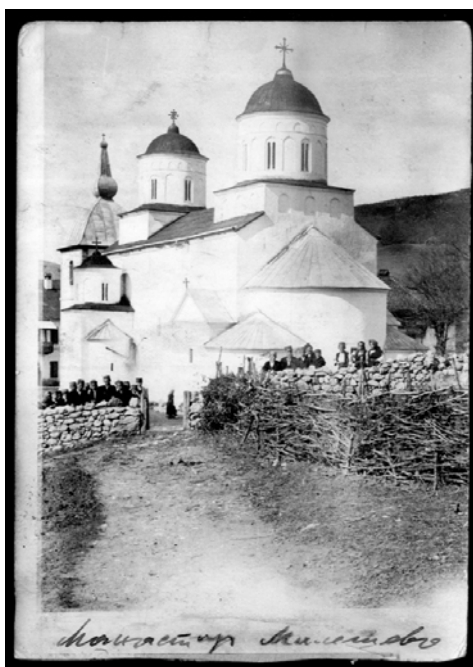
старешину манастира Милешева – Велибор Љујић, послератни председник општине Пријепоље. Правдајући се како је њему и саборцима било „подваљено“, он је признао да је игуман Нестор „невин изгубио живот“ и да га је, стога, требало „јавно рахабилитовати“.⁷⁰

У тексту се на више места учоава велика посвећеност игумана Нестора духовном и административном парохијском раду. Поред тога што је завршио монашку школу у Раковици (рукоположили га архимандрит Платон, патријарх Димитрије и митрополит Петар), он је и читаву деценију вредно опслуживао парохије Дабробосанске епархије (Језеро, Пљева/Шипово, Врбица, Бусовача и Биљешеве). Његово прегалаштво, али и управљачка умешност, посебно долазе до значаја када бива постављен за старешину манастира Милешева. Довољно је упоредити стање средњовековног храма пре (честе смене игумана – „хрђав“ живот, духовна недисциплина и расипништво – пропала економија манастира, лоше стање објеката, влага у цркви и на фрескама) и после Трукулиног намештења (обновљено манастирско имање, засађен воћњак и обновљен сточни фонд, основана библиотека и ђачка трпеза, покренут течај веронауке, конак опремљен луксузним намештајем, итд).

Да је његова изненадна ликвидација спроведена стихијски и без правног основа говори нам још неколико чињеница: стрељање је изведено без јасне пресуде; није било сведока; није било ваљаног доказног материјала; крунски доказ је била инсинуација да је Трукула Миодраговића показао окупатору; одбацивање свих оптужби од стране оптуженог није разматрано; оптужени је пред суд изведен присилно у глуво доба ноћи итд. Мишљења смо да је у том тренутку партизанима био потребан кривац и да су га они пронашли у особи која се најбоље уклапала у профил „контрареволуционара“.

Испоставило се, међутим, да су лишили живота невиног човека. На такав закључак нас упућује архивска грађа. Трукула је, видели смо, Италијанима пријавио крађу ствари два дана после Миодраговићеве погибије, без давања додатних информација о лицима која су га опљачкала. Сенка кривице за смрт партизанског команданта лебди над друге две особе – Халиловићем и Барјактаревећем, а потоњи је због тога ликвидиран још у току рата. Иако је убиство игумана Нестора у послератним радовима неких комунистичких аутора пропраћено дозом сумње (Јауковић, Ђуковић и Бековић), конкретнији подаци излазе на видело тек у сутон комунистичког режима, када се дозвољама критичко сагледавање неких епизода народноослободилачког рата. Трезвенији однос према прошлости дао је већ тада епилог случају „Нестор Трукула“. Пре свега, кроз изјаве очевидаца и уједно егзекутора, Војина Бојовића („ликвидација била исхитрена“) и Велибора Љујића („невин изгубио живот“).

70 Милешевац, 2001.

Слика 1. Манастир Милешево 30-тих година 20. века (Народна библиотека Србије)

Слика 2. Игуман Нестор на једној свадби у Милешеви 30-тих година – седи први са лева (фото: Небојина Мајсторовић)

Извори

Архив историјског одељења Генералштаба Републике Италије, дивизија „Пустерија“

Архив Југославије, Министарство вера Краљевине СХС

Архив Југославије, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача

Архив Србије (Карнегијева), Безбедносно информативна агенција

Архив Србије (Железник), Комесаријат за избеглице

Војни архив Србије, Независна држава Хрватска

Штампа

„Братство“

„Гласник Српског историјско-културног друштва Његош“

„Гласник Српске православне патријаршије“

„Милешевац“

„Политика“

„Српски народ“

Литература

Бојовић, Војин (1991): *Револуционарни лик Љубише Миодраговића*, Београд: Стручна књига.

Дацић, еф. Надир (2012): „Мурад еф. Шећерагић“, у: Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића, 25–40.

Живковић, Милутин (2018), *Независна држава Хрватска у Србији 1941. Усташки режим у Прибоју, Пријепљу, Новој Вароши и Сјеници (април-септембар 1941)*, Београд: Друштво историчара Србије.

Кашић, др Душан (1970): *Манастир Раковица*, Београд: Православље.

Краков, Станислав (2012): *Генерал Милан Недић. Препуна чаша Чемера*, II, Београд: Друштво Нова Искра.

Матовић, Љубомир (1989): *Казивања Владимира Жугића. Породична генеалогичка, животни и револуционарни пут*, Нова Варош: Милешево.

Пилиповић, Радован (2013): „Манастир Милешева и светосавље у културној политици патријарха Варнаве Росића“, у: *Осам векова манастира Милешева*, I, 134–142.

Петровић, Милић Ф. (2013): „Српска православна црква и епархија Будимљанско-полимска после Другог светског рата“, у: *Осам векова манастира Милешева*, I, 163–190.

Пузовић, Предраг (2011): *Монашка школа у манастиру Раковица*, Београд: Православни богословски факултет.

Пузовић, Предраг (2005): *Српска православна епархија Дабро-босанска: шематизам*, Србиње: Духовна академија Св. Василија Острошког.

Терзић, Славенко (2013): „Милешева у историјској свести Срба у 19. веку“, у: *Осам векова манастира Милешева*, I, 113–117.

Хасанагић, Хилмија (1962): *У суровој школи*, Београд: Просвета.

Ђуковић, Мирко (1964): *Санџак*, Београд: Нолит.

Џомић, Велибор (2003): *Страдање Србске Цркве од комуниста*, I, Цетиње: Светигора.

Milutin D. Živković

PRIOR OF MILESEVA MONASTERY NESTOR (LAZAR) TRKULJA (1889–1941)

Nestor Trkulja, prior of Mileseva monastery, was a distinguished monk, whose pathway was from Monastic school in Rakovica monastery, through several parish which belong to Metropolitanate of Dabar-Bosnia, to ancient temple near city of Prijepolje. For his dedicated work for the Serbian Orthodox Church, he was rewarded several times. Nestor Trkulja passed away also in Mileseva monastery, considering serbian Communists killed him in autumn of 1941. However, it turned out to be he was blameless. On that conclusion clearly indicates archival documentation from that period. Later, that was admitted by some of his executors. Life of this monk, devoted to the fate and church, but his tragic death also, represent one miniature from church, social and political history of Yugoslavia during the first half of 20. century.